

Եթէ Մատթէոս աւետարանիչի կեանքի եւ գործունէութեան մասին ստոյգ տեղեկութիւններ չատ չեն հասած մեզի, Մարկոսի կենսագրութեան վերաբերեալ բաւականաչափ նիւթեր կը գտնենք «Գործք Առաքելոց» դիրքին մէջ:

Մարկոս աւետարանիչ, կոչուած նաեւ Յովհաննէս¹, բարեկեցիկ ընտանիքի զաւակ, ծնած է Երուսաղէմ, ուր ընդարձակ սենեակով տուն² մ'ունէին: Այդ տունը հաւաքավայրը եղած է առաքելներուն եւ առաջին քրիստոնեաներուն³:

Մարկոսի ընտանիքը ղեւտական ցեղին կը պատկանէր: Իր մօր անունը Մարիամ էր, եւ Բառնաբաս առաքելին ալ զարմիկը կ'ըլլար⁴:

Երբ Պօղոս եւ Բառնաբաս առաքելները, 44 թուականին, քրիստոնէութիւնը քարոզելու համար, առաջին անգամ, միասին ճամբայ կ'ելլէին դէպի Փոքր Ասիա, Մարկոսն ալ իրենց կ'ընկերակցէր, բայց կէս ճամբայէն, զանոնք լքելով, կը վերադառնայ Երուսաղէմ: Պօղոս առաքել կը նեղանայ Մարկոսի այս արարքին համար: Տարիներ ետք (50ին), երբ Պօղոս եւ Բառնաբաս կը պատրաստուին երկրորդ անգամ ճամբորդելու դէպի Փոքր Ասիա, Պօղոս առաքել չ'ուզեր Մարկոսը հետեւին տանիլ: Բառնաբաս կը ստիպուի բաժնուիլ Պօղոսէն եւ իր զարմիկը՝ Մարկոսը հետը առնելով կ'երթայ Կիպրոս:

61-62 տարիներու ընթացքին, Մարկոսը կը գտնենք Հռոմ, Պօղոս առաքելի մօտ, որպէս անոր «աշխատակիցը»⁵:

Յաջորդ երկու տարիներուն, որ է 63-64 թուականին, Մարկոս տակաւին Հռոմ կը գտնուի, այս անգամ սակայն, Պետրոս առաքել-

1. Գործք Առաքելոց, ԺԳ. 5, 13:

2. Հին աւանդութեան մը համաձայն, Յիսուս՝ իր աշակերտներով, վերջին ընթրիքը ըրած է Ս. Մարկոսի տան մէջ: (Տե՛ս Alfred L  ple-ի «Jesus Christ» հատորը, էջ 96, տպ. 1967ին):

3. Մարկոս ԺԳ. 15, ԺԶ. 14, Գործք Առաքելոց, Բ. 1, ԺԲ. 12:

4. Պօղոսի Կողոսացւոց թուղթ, Դ. 10:

5. Պօղոսի Փիլիմէնի թուղթ, 24:

ին հետ: Պետրոս Հռոմէն կը գրէ Փոքր Ասիոյ հաւատացեալներուն. «Ընտրեալներու եկեղեցին, որ Բաբելոնի (Հռոմի) մէջ կը գտնուի, ձեզ կ'ողջունէ, ինչպէս նաեւ Մարկոս՝ իմ զաւակս»⁶:

Պետրոս եւ Պօղոս առաքելներու սպանութիւններէն ետք, որոնք Ներոնի օրով տեղի ունեցան Հռոմի մէջ, Մարկոս, եկեղեցական աւանդութեան համաձայն, Հռոմէն Աղեքսանդրիա կը փոխադրուի եւ տեղւոյն Եկեղեցին հիմնելէ ետք, կը վախճանի նոյն քաղաքին մէջ:

Այսօր իր նշխարները կը գտնուին Վենետիկի Ս. Մարկոս տաճարին մէջ:

Մարկոս Յիսուսը տեսած է քէ ոչ

Բազմաթիւ դիտնականներու համաձայն, Մարկոս աւետարանիչ, թէեւ Յիսուսի չէ աշակերտած, սակայն, շատ հաւանական է որ տեսած ըլլայ զԱյն:

Մարկոսի Աւետարանին մէջ կը գտնենք հետեւեալ դրուագը.

Երբ Յիսուս Գեթսեմանի պարտէզին մէջ ձերբակալուեցաւ, իր առաքելները «թողուցին զինքը եւ փախան: Եւ երիտասարդ մը Անոր (Յիսուսին) հետեւէն գնաց, մերկ՝ վրան կտաւ մը առած: Երիտասարդներ բռնեցին զինքը, բայց անիկա կտաւ ձգելով, մերկ՝ փախաւ անոնց ձեռքէն»⁷:

Շատերու կարծիքով, վերոյիշեալ երիտասարդը ուրիշ մէկը չէր, եթէ ոչ ինքը՝ Մարկոս աւետարանիչը, որ Յիսուսի կեանքին հետ յատուկ կապ մը չունեցող այս աննշան դէպքը, իբր անձնական կը նիւթ, ստորագրութեան պէս բան մը, ուզած է գնել իր Աւետարանին մէջ: Աւելցնենք նաեւ որ այս դէպքը միւս երեք Աւետարաններուն մէջ չէ յիշատակուած:

Եթէ ճիշտ է վերոյիշեալ վարկածը, կարելի է ենթադրել, որ Մարկոս Երուսաղէմի մէջ ականատես եղած ըլլայ նաեւ Յիսուսի կեանքի վերջաւորութեան տեղի ունեցած քանի մը դէպքերուն:

Ա. Եւ Բ. դարերուն տարածուած գիրք մըն է Երկրորդ Աւետարանը

1. Կղեմէս Հռոմայեցի (92-100), Կորնթացիներու ուղղած նամակին մէջ, ունի քանի մը նախադասութիւններ, որոնք կապ ունին Մարկոսի Աւետարանին հետ:

6. Պետրոսի Ա. թուղթ, Ե. 13:

7. Մարկոս, ԺԳ. 50-52:

մաճայն Մարկոս՝ Պետրոսի աշակերտը եղած է եւ անոր քարոզածներն է որ դրի առած է:

Երկրորդ Աւետարանին մէջ ակներեւ կը տեսնուի այն մասնա-
յատուկ կապը, որ Աւետարանիչը ցոյց կու տայ Պետրոս առաքեալի հետ:

Մարկոս կը պատմէ այնպիսի դէպքեր, որոնք կապ ունին Պետրոսի հետ, եւ այդ դէպքերը կա՛մ կը պակսին միւս երեք Աւետարաններու մէջ, եւ կամ ալ այդ դէպքերու մէջ չի յիշուիր Պետրոսի անձնական դերը:

Օրինակներով բացատրենք մեր ըսածը: Մարկոսի Աւետարանին մէջ կը հանդիպինք հետեւեալ դէպքերուն.

1. Յիսուս՝ անպտուղ թղենին կ'անիծէ: Յաջորդ օրը, Պետրոսն է որ կ'անդրադառնայ թղենին չորցած ըլլալը¹⁶:

2. «Առաւօտ կանուխ ելլելով» (Յիսուս) ամայի տեղ մը դնաց եւ հոն կ'աղօթէր: Սիմոն (Պետրոս) եւ հետը եղողները անոր ետեւէն դացին»¹⁷:

3. Յիսուսի յարութիւն առած օրը, երբ կիները խուսկ առած՝ Յիսուսի գերեզմանը կ'երթան, սպիտակ պատմութեան հազած հրեշտակը կ'ըսէ անոնց. «Գացէ՛ք, ըսէ՛ք անոր աշակերտներուն եւ Պետրոսին»¹⁸:

Վերը յիշուած դէպքերը գրած են նաեւ միւս Աւետարանիչները, առանց, սակայն, Պետրոսին անունը տալու:

Նկատի առնելիք ուրիշ կարեւոր կէտ մըն ալ հետեւեալն է: Մարկոսի Աւետարանին մէջ չեն նկարագրուած քանի մը դէպքեր, օրինակ՝ Պետրոսի գլխաւորութիւնը, անոր ջուրին վրայէն քալելը, եւայլն, որոնք պատուաբեր են Պետրոս առաքեալին. ընդհակառակն, պատմութեամբ են այնպիսի բաներ, որոնք խոնարհեցուցիչ են միեւնոյն Առաքելապետին. այսպէս, անոր ուրացութիւնը, Յիսուսի անոր ուղղած «երթ յետս իմ, սատանայ» յանդիմանական խօսքերը, եւայլն:

Մարկոս, որ ներկայ գտնուած է Պետրոսի քարոզներուն եւ խօսակցութիւններուն, տպաւորուելով անոնցմէ, հաւատարմօրէն գրած է իր լսածները:

Աւելցնենք նաեւ, որ երկրորդ Աւետարանը թէեւ յունարէն գրուած է, սակայն անոր մէջ վիտացող սեմաբանութիւնները եւ ոճը կը փաստեն թէ անոր հեղինակը հրեայ մը եղած է:

16. Մարկոս, ԺԱ. 21:

17. Մարկոս, Ա. 35-36:

18. Մարկոս, ԺԶ. 7:

Երկրորդ Աւետարանը հեթանոսութենէ դարձած քրիստոնեաներուն համար գրուած է

Արտաքին եւ ներքին փաստերը ցոյց կու տան թէ երկրորդ Աւետարանը գրուած է ոչ թէ Հրեաներուն, այլ այն քրիստոնեաներուն համար, որոնք հեթանոսութենէ դարձած են:

Ինչպէս տեսանք քիչ առաջ, Կղեմէս Աղեքսանդրացիի համաձայն, Մարկոս իր Աւետարանը գրած է Հռոմի քրիստոնեաներուն խնդրանքով:

Մատթէոս, որ Հրեաներուն համար կը գրէր իր Աւետարանը, երկարօրէն կ'անդրադառնայ հրէական օրէնքներու եւ մարգարէներու մասին, մինչդեռ Մարկոսի Աւետարանէն բացակայ է այն՝ ինչ որ կրնար հետաքրքրել Հրեաները:

Ընթերցողները հրեայ չըլլալով, Մարկոս՝ շատ համառօտ կերպով կը խօսի հին Կտակարանի օրէնքներու մասին:

Ոչ հրեայ հասարակութեան հասկնալի ըլլալու մտահոգութեամբ, երկրորդ Աւետարանին հեղինակը, արամայերէն բառերը կը թարգմանէ յունարէնի եւ շատ անգամ մանրամասնութիւններ եւ բացատրութիւններ կու տայ Հրեաներու սովորութիւններու մասին. օրիտակ՝ ճաշերէ առաջ անոնց ձեռք լուալու արարողութիւնը¹⁹, Բանակ՝ ճաշերէ առաջ անոնց ձեռք լուալու արարողութիւնը²⁰, եւ այլ նման սովորութիւններ, որոնք ծանօթ էին Հրեաներուն, բայց անծանօթ հեթանոսներուն:

Արդ, եթէ Մարկոս Հրեաներուն համար գրած ըլլար իր գիրքը, անշուշտ անիմաստ բան մը պիտի ըլլար նման մանրամասնութիւններու մէջ մտնելը:

Նմանապէս նպատակէ զուրկ պիտի ըլլար «լուծայ» բառին լատիններէն թարգմանութիւնն ընելը. «աղքատ այրի մըն ալ եկաւ եւ երկու լուծայ ձգեց, այսինքն մէկ նաքարակիտ»²¹:

Մատթէոսի Աւետարանին մէջ, Յիսուս՝ քանանացի կնոջ աղջիկը բուժելէ առաջ, կ'ըսէ. «Ես Իսրայէլի տան կորսուած ոչխարներուն համար միայն զրկուած եմ»²²:

Մինչդեռ Մարկոս, որ հեթանոսութենէ քրիստոնեայ դարձած հաւատացեալներու համար կը գրէր, փափկանկատութեամբ զանց կ'ընէ Յիսուսի վերի խօսքերը, որոնք աւելի նպաստաւոր են Հրեաներուն համար:

Ասոր փոխարէն, Մարկոս չի մոռնար գրի առնել Յիսուսի այն

19. Մարկոս, է. 1-4:

20. Մարկոս, ԺԴ. 12:

21. Մարկոս, ԺԲ. 42:

22. Մատթէոս, ԺԵ. 24:

խօսքերը եւ գործերը՝ որոնք նպաստաւոր են հեթանոսներուն: Օրինակ. «Եւ կինն էր հեթանոս, փրկելի ասորի»²³, որուն աղջիկը բուժեց:

Ուրիշ տեղ մը Յիսուս կ'ըսէ. «Գրուած է թէ իմ տունս աղօթքի տուն պիտի կոչուի բոլոր հեթանոսներուն»²⁴, եւ «բայց նախ պէտք է որ Աւետարանը քարոզուի բոլոր ազգերուն»²⁵:

Ուշադրութեան արժանի կէտ մըն է նաեւ որ Մարկոս՝ Յիսուսի համար փոխանակ «Որդի Դաւթի» ըսելու, «Որդի մարդոյ» կամ «Որդի Աստուծոյ» կ'անուանէ զԱյն. ինչպէս նաեւ, հաւանաբար, իր Աւետարանը Հրեաներուն ուղղուած չլլալով, հին Կտակարանէն շատ մէջբերում չունի: Մարկոսի 18 մէջբերումի դէմ, Մատթէոս՝ որ Հրեաներուն համար կը գրէր, 70 մէջբերում ունի Ս. Գիրքէն:

Երկրորդ Աւետարանին նպատակը

Մարկոսին՝ Աւետարան գրելու գլխաւոր նպատակը եղած է ցոյց տալ իր ընթերցողներուն թէ Յիսուս Աստուծոյ Որդին էր եւ Տէր բոլոր արարածներուն:

Անկէկա իր Աւետարանը հետեւեալ տողերով կը սկսի. «Սկիզբ Աւետարանիս Յիսուսի Քրիստոսի՝ Աստուծոյ Որդիին»²⁶:

Յիսուսի մկրտութեան ընթացքին, երկինքէն եկած ձայն մը կը Վկայէ. «Դու ես իմ սիրելի որդիս»²⁷:

Գերգեւացի դիւահարի բժշկութեան ժամանակ, սատանան Յիսուսին կ'ըսէ. «Ի՞նչ ունիս ինձի հետ, Յիսուս՝ Բարձեալ Աստուծոյ Որդի»²⁸:

Յիսուսի Աստուծոյ Որդի ըլլալու հանդամանքը չեղտելէ զատ, Մարկոս, մասնաւոր խնամքով, կը պատմէ նաեւ այն դէպքերը, որոնք ցոյց կու տան թէ Քրիստոս Տէրն է բոլոր արարածներուն:

«Յիսուս արթննալով, սաստեց հովին եւ ըսաւ ծովին. Հանդարտէ՛, լռէ՛»²⁹:

Յիսուս, իբր ամենակարող մէկը, մեղքերու թողութիւն կու տայ³⁰, շաբաթ օրը կը լուծէ³¹, հացերը կը բազմացնէ³², իր անունով աչակերտները դեւեր կը հանեն³³, եւ այլն:

23. Մարկոս, է. 27:

24. Մարկոս, ԺԱ. 17:

25. Մարկոս, ԺԳ. 10:

26. Մարկոս, Ա. 1:

27. Մարկոս, Ա. 11:

28. Մարկոս, Ե. 7:

29. Մարկոս, Դ. 39:

30. Մարկոս, Բ. 6:

31. Մարկոս, Բ. 27-28: - 32. Մարկոս Զ. 33-44: - 33. Մարկոս, ԺԶ. 17:

Նոր գրուած է երկրորդ Աւետարանը

Եկեղեցական հին մատենագիր՝ Պապիաս, Երանոս, Կղեմէս Աղեքսանդրացի, Որոգինէս եւ ուրիշներ կը Վկայեն թէ առաջին Աւետարանը՝ արամայերէն լեզուով գրեց Մատթէոս, որմէ ետք կու գայ Մարկոս, որ Կղեմէս Աղեքսանդրացիի, Եւսեբիոսի, Հերոնիմոսի, Եւպիմանի համաձայն, Պետրոս առաքեալի կենդանութեան դրած է իր Աւետարանը:

Եւսեբիոս, առնելով Կղեմէս Աղեքսանդրացիէն, կ'աւելցնէ նաեւ որ Պետրոս տեսած է Մարկոսի դրած Աւետարանը եւ «հաւան դըտնուելով, վաւերացուց անոր ընթերցումը՝ եկեղեցիներու մէջ»³⁴:

Ուրիշ մատենագիրներու համաձայն, Մարկոս՝ Պետրոս եւ Պօղոս առաքեալներու մահէն ետք գրած է Աւետարանը:

Պապիաս, Յովհաննէս Երէցէն լսածները գրելով, կ'ըսէ. Մարկոս «Տիրոջմէն (Յիսուսէն) բան մը չլսեց եւ Անոր ետեւէն չգնաց, այլ Պետրոսի հետ կը շրջէր, յետոյ՝ ինչպէս ըսի, վարդապետութեան համար միայն կը նշանագրէր...: Մարկոս, ինչ որ յիշեց, զանոնք ալ գրեց»³⁵:

Պապիասի կը միանայ, կարծես, նաեւ Երանոս, Վկայելով որ Մարկոս, Պետրոսի եւ Պօղոսի մահէն ետք գրած է իր Աւետարանը:

Որով, Պապիասի եւ Երանոսի համաձայն, Մարկոս՝ 64էն առաջ, գրած չի կրնար ըլլալ Աւետարանը:

Միւս կողմէ, երկրորդ Աւետարանին մէջ որեւէ ակնարկ չկայ Երուսաղէմի կործանումի մասին, որ տեղի ունեցաւ 70 թուականին, Հռոմայեցիներու կողմէ:

Ուստի, այսօր, շատ մը մասնագէտներ կ'ենթադրեն թէ Մարկոսի Աւետարանը ամէնէն ուշ գրուած ըլլալու է 65-70 տարիներու ընթացքին:

Ուր գրուած է երկրորդ Աւետարանը

Եկեղեցական հեղինակներէն՝ Կղեմէս Աղեքսանդրացիի, Հերոնիմոսի, Եւսեբիոսի, Ս. Եփրեմի համաձայն, Մարկոս՝ Հռոմի մէջ գրած է իր Աւետարանը:

Յովհան Ոսկերեբան կը հաստատէ թէ Աղեքսանդրիա քաղաքին մէջ գրուած է երկրորդ Աւետարանը:

Ներքին փաստերու համաձայն, աւելի հաւանական կը թուի թէ Մարկոս, Հռոմի, Հռոմէական միջավայրի մը մէջ գրած ըլլալու է իր գիրքը:

34. ԵԻՍԵՐՈՍ ԿԵՍ., Պատմ. Եկեղ., Դպր. Բ. էջ 105-106:

35. ԵԻՍԵՐՈՍ ԿԵՍ., Պատմ. Եկեղ., Դպր. Գ. էջ 231:

Արդարեւ, Մարկոսի Աւետարանին մէջ կը հանդիպինք կարգ մը լատինաբանութիւններու եւ լատին բառերու (legio, speculator, denarius, sextarius, census, practorium, եւայլն): Երկու տեղ յունարէն բառեր բացատրուած են լատիններէն ձեւով: Յետոյ, Աւետարանիչներու մէջ, միայն Մարկոսն է որ կը յիշատակէ Սիմոն Կիւրենացիի երկու զաւակներուն՝ Աղեքսանդրի եւ Ռուփոսի անունները, որոնք ծանօթ անձեր էին հռոմայեցի քրիստոնեաներուն:

Իսկ եթէ Մարկոսի յիշած Ռուփոսը միեւնոյն անձն է՝ Պողոս առաքեալին Հռոմայեցիներուն ուղղած նամակին մէջ յիշուած Ռուփոսին³⁶ հետ, այդ պարագային՝ Մարկոս իր Աւետարանը Հռոմի մէջ գրած ըլլալուն հաւանական նոր փաստ մըն ալ կ'աւելնայ, քանի որ Պողոսի յիշած Ռուփոսը, Հռոմ բնակութիւն հաստատած ըլլալով, Հռոմի քրիստոնեաներուն ծանօթ էր:

Մարկոսի Աւետարանին լեզուն եւ ոճը

Մարկոսի լեզուն աղքատ է, միօրինակ, անմշակ եւ երբայրապանութիւններով թաթաւուն:

Մարկոս տկար է նաեւ քերականութեան մէջ: Ժողովրդական անհարթ լեզուն է իր դործածածը: Սովորական նիւթերու շուրջ դիւրին կը շարժէ իր գրիչը: Swete գիտնականը, երկրորդ Աւետարանին մէջ գտած է տունի վերաբերեալ 11 տարբեր բառեր, զգեստեղէնի մասին՝ 10 բառ, իսկ ուտեստեղէնի մասին՝ 9 բառ:

Երկրորդ Աւետարանիչը ընդհանրապէս կը խուսափի դժուար ըմբռնելի բառեր դործածելէ եւ կը նախընտրէ պարզ դարձուածքներով հասկնալի դարձնել իր ըսելիքները:

Լեզուական խեղճութեան առնթներ, Մարկոս ունի լաւ պատմողի շնորհ, սուր տեսողութիւն, որմէ չեն վրիպիր կարեւոր մանրամասնութիւններ: Անիկա անառարկելիօրէն օժտուած է վառ եւ իրապաշտ նկարագրութիւններ տալու յատկութեամբ: Անոր գրելու ոճը, թէեւ անարուեստ, բայց նկարչադեղ է, անմիջական եւ կենսունակ: Թարմութեան շունչ մը կ'անցնի իր Աւետարանի բազմաթիւ էջերու ընդմէջէն:

Հ. Ե. ՏԵՐ ՂԱԶԱՐԵԱՆ

ԻԼԻԱԿԱՆԻ ԶԱՆԱԶԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

ՀԱՄԱԶԱՍՊ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆԻ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Իլիականի աշխարհաբար թարգմանութիւն մը եւս ունինք, հրատարակուած շատ ուշ, 1955ին, կատարուած յունական բնագրէն՝ Համազասպ Համբարձումեանի ձեռքով (Երեւան, Հայպետհրատ):

Բնագրէն ուղղակի թարգմանութիւն մը, ինչպէս կը յայտնուի, հետաքրքրական երեւոյթ է, եւ քննական բաղդատութեամբ համեմատուելիք Բաղդատունիի անգլոգական թարգմանութեան հետ, տեսնելու համար ա) թէ ո՞րքան հաւատարմութիւն ունի բնագրական տեսակէտով, բ) ո՞րքան յաջող է դարձուածքներու գրական ու դասական ոգիի պահպանութեան մէջ, գ) յատուկ անուններու տառադարձութիւնը ի՞նչպէս լուծած է, եւ դ) ո՞րքան յաջողած է գոհացնել աշխարհաբարի պահանջները:

Օր մը անշուշտ ուրիշներ կը կատարեն այս ամբողջական աշխատանքը աւելի ձեռնհասութեամբ: Նկատենք հոս մի միայն քանի մը անուններու տառադարձութեան անհեթեթ ձեւերը, հակառակ նախնաց աւանդական սովորութեան եւ ընկալեալ սկզբունքներուն, եւ ապա քանի մը տողեր աշխարհաբարի վերածման իբրեւ փորձ, Միւթարեան դպրոցէն դուրս:

Ἀτρείδης	Աթրիդէս (Ա. 21, եւն.)	փոխանակ	Ատրիդէսի
Λητώ	Լեթոս (Ա. 36, եւն.)	»	Լետովի
Νέστωρ	Նեսթոր (Ա. 47, եւն.)	»	Նեստորի
Βρισηΐς	Բերիսուհի (Ա. 336, եւն.)	»	Բրիսէիսի
Χρυσήϊς	Քրիզուհի (Ա. 310)	»	Քրիսանոյշի
Κάλχας	Կալխաս (Ա. 69, եւն.)	»	Կալքասի
Φοῖβος	Փոյբոս (Ա. 43, եւն.)	»	Գուշակի